
ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

УДК 657

Ярина Ростиславівна ПЕТРУШКО

спеціаліст з корпоративного управління та комплаєнс,
АТ «ПроКредит Банк»
E-mail: petrushko.ya@gmail.com

КРЕДИТНІ РИЗИКИ ЯК ОБ'ЄКТ КОНТРОЛЮ І РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ БАНКОМ УКРАЇНИ

Петрушко, Я. Р. Кредитні ризики як об'єкт контролю і регулювання Національним банком України / Ярина Ростиславівна Петрушко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 150-155. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Зважаючи, що кредитна діяльність банків здійснюється здебільшого за рахунок коштів, залучених останніми від інвесторів та вкладників, захист їх прав та інтересів є однією з цілей Національного банку при регулюванні кредитних операцій банків України.

Мета. Метою написання статті є визначення основних способів, якими Національний банк України має змогу регулювати та контролювати здійснення кредитних операцій банками.

Результати. Шляхом аналізу нормативно-правової бази зібрано вимоги та нормативи, встановлені Національним банком, яких зобов'язані дотримуватися банки при здійсненні кредитних операцій. Як дотримання нормативів кредитних ризиків, так і дотримання процедури та порядку фінансового аналізу клієнтів перед здійсненням кредитної операції є важливим для стабільності банку та забезпечення високої якості кредитного портфелю банку. Увага Національного банку до проблеми управління ризиками, особливо кредитними, свідчить про актуальність теми. Через велику кількість банків, які перебувають на ліквідації саме через погану якість кредитних портфелів та недостатність резервів для покриття збитків, для уникнення такої ситуації у майбутньому особливо пильного регулювання та контролю потребують саме кредитні операції та усі ризики, пов'язані з ними.

Ключові слова: кредит; резерв; вкладник; інвестор; ризик; Національний банк України.

Yaryna Rostyslavivna PETRUSHKO

corporate governance and compliance specialist,
JSC ProCredit Bank

CREDIT RISKS AS THE OBJECT OF CONTROL AND REGULATION BY THE NATIONAL BANK OF UKRAINE

Abstract

The article aims to define the main methods that can be used by the National Bank of Ukraine for controlling and regulating of the credit operation by the banks. One of the main targets of controlling and regulating of such type of operations by the National Bank is the protection of investors' rights and interests, since credit activities are the allocation of the investors' money. By the analysing the laws and regulations, the main requirements and ratios, which are stipulated by the National Bank and are to be adhered by all banks, have been unified. Both adhering of the required rations and complying with financial analysis procedure are crucial for bank's stability and formation of the high quality of credit loans portfolio. The attention, which the National Bank pays to the risk management problems, especially credit risk management problems, testifies the actuality of this topic. Considering the number of banks, which are under liquidation procedure because of the bad quality of credit's loans portfolio and lack of the loss loan reserves, credit transactions and all the risks which are associated should be controlled and regulated by the National Bank of Ukraine.

© Ярина Ростиславівна Петрушко, 2017

Вступ

У сфері кредитних відносин між банком та клієнтом, які можна розглядати як відносини між двома юридичними особами, Національний банк України посідає, однак, вагоме місце та має власні способи регулювання таких правовідносин. Ці способи і діяльність НБУ відповідно до закону України «Про Національний банк України» мають на меті захист інтересів вкладників та кредиторів і забезпечення фінансової надійності банків.

Мета статті

Метою статті є визначення способів, якими Національний банк України регулює правовідносини між клієнтом та банком, та яким чином нормативні вимоги та показники впливають на захист прав інвесторів та вкладників.

Виклад основного матеріалу дослідження

Національний банк України встановлює обов'язкові економічні нормативи для здійснення контролю за ризиками, пов'язаними з капіталом, ліквідністю, наданням кредитів, інвестиціями капіталу, а також за відсотковим та валютним ризиком. З такою ж метою Національний банк визначає розміри, порядок формування та використання резервів банків для покриття можливих втрат за кредитами, резервів для покриття валютних, відсоткових та інших ризиків банків.

Бухгалтерський облік як невід'ємна частина об'єднання інформації про діяльність банку також є засобом контролю за правильністю нарахування резервів та відображення кредитних операцій банку.

Національний банк України в Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні дає визначення операцій, які несуть потенційний ризик для банку, та встановлює, що до активних операцій, які позначені кредитним ризиком, належать ті, які пов'язані з наданням клієнтам залучених коштів у тимчасове користування (надання кредитів у готівковій або безготівковій формі, на фінансування будівництва житла та у формі врахування векселів, розміщення депозитів, проведення факторингових операцій, операцій репо, фінансового лізингу тощо) або прийняттям зобов'язань про надання коштів у тимчасове користування (надання гарантій, поручительств, авалів тощо), а також операції з купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів і від свого імені (а також андеррайтинг), будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми.

Для аналізу і контролю ситуації в банку НБУ встановлено наступні нормативи, зокрема, кредитних ризиків:

- Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента встановлюється з метою обмеження кредитного ризику, який виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань. Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента визначається як співвідношення суми всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо контрагента або групи пов'язаних контрагентів, до регулятивного капіталу банку.
- Норматив великих кредитних ризиків устанавлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів. Кредитний ризик, який прийняв банк на одного контрагента або групу пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, вважається великим, якщо сума всіх вимог банку до контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб та всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо цього контрагента або групи пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, становить 10 відсотків і більше регулятивного капіталу банку. Норматив великих кредитних ризиків визначається як співвідношення суми всіх великих кредитних ризиків, наданих банком щодо всіх контрагентів, груп пов'язаних контрагентів, усіх пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.
- Норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами устанавлюється для обмеження ризику операцій з пов'язаними з банком особами, зменшення негативного впливу операцій з пов'язаними з банком особами на діяльність банку. Норматив визначається як співвідношення сукупної суми всіх вимог банку до пов'язаних з банком осіб та суми всіх фінансових зобов'язань, наданих банком щодо пов'язаних з банком осіб, до регулятивного капіталу банку.

Необхідним визначається існування системи управління кредитними ризиками банку, яка повинна містити наступні фактори:

а) політику та положення про управління кредитним ризиком, що мають бути розглянуті та затверджені відповідно до принципів корпоративного управління. Ці політики та положення підлягають періодичному перегляду;

б) положення про кредитування, які враховують як балансові, так і позабалансові операції банку, а саме регламентують типи й умови кредитів та інших операцій, що несуть кредитний ризик, враховують характер ринків та галузей, яким надаватимуться кредити, передбачають розгляд до взяття зобов'язання про надання кредиту, різної інформації, зокрема, про фінансовий стан позичальника, характер та вартість застави, характер позичальника та його спроможність погасити кредит згідно з угодою, фінансову відповідальність гаранта. Також ці положення мають враховувати всі компоненти кредитного ризику як балансові, так і позабалансові, на які наражається установа, а також можливий вплив інших категорій ризиків;

в) належну інформаційну базу, яка дозволяє керівництву обґрунтовано вирішувати питання про надання кредитів і оцінювати ризик на постійній основі та надає інформацію про розмір, призначення та джерело заборгованості, а також дозволяє оцінити здатність позичальника своєчасно її погасити;

г) процес ідентифікації кредитів, якість яких погіршується;

д) належну роботу з проблемними активами, яка містить таке безперервне управління кредитами, що вимагають посиленої уваги, періодичні перевірки якості активів для ідентифікації проблемних активів, методику ідентифікації, оцінки, обліку кредитів, якість яких погіршується, та створення під них відповідних резервів та оцінку потенційних збитків за проблемними активами і формування резервів, достатніх для покриття цих збитків;

е) підготовку та подання періодичних звітів керівникам і спостережній раді з достатньою інформацією для оцінки рівня ризику та відображати в звітах:

- перелік кредитів з огляду на класифікації за ризиком;
- аналіз проблемних кредитів;
- оцінку напряму ризику в кредитному портфелі;
- інформацію про проблемні кредити за кредитними інспекторами, філіями, галузями, видами забезпечення тощо;
- аналіз змін рівня резервів банку на основі рівня і тенденцій змін проблемних активів і загальної суми кредитів;
- аналіз концентрації кредитів за клієнтами, пов'язаними з ними особами, галузями економіки і регіонами;

є) функцію незалежних перевірок кредитної діяльності, призначенням яких є аналіз якості як окремих кредитів, так і кредитного портфеля(ів) загалом. Результати цього аналізу мають подаватися правлінню і спостережній раді на регулярній основі.

Рекомендовано створити, запровадити в експлуатацію та постійно актуалізувати систему внутрішніх кредитних рейтингів; на основі реальних спостережень щоквартально обчислювати матрицю ймовірностей міграції кредитних рейтингів та оцінювати на основі такої матриці величину необхідних резервів під кредитні збитки у наступних періодах; проводити бек-тестування міграції внутрішніх кредитних рейтингів на реальних даних за максимально можливий період часу.

Методичними рекомендація щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України передбачена можливість створення окремого комітету для управління ризиками, який зокрема має наступні функції:

а) з питань встановлення лімітів ризику:

- спрямовує правління банку у виборі ризику;
- аналізує портфель ризиків банку та визначає припустимий рівень ризику для нього;
- здійснює систематичний моніторинг ризикових ситуацій;
- затверджує та переглядає політику банку щодо лімітів припустимих ризиків, розміру та якості капіталу, необхідного для стабільної діяльності банку;

б) з питань створення систем управління ризиками:

- розробляє та рекомендує спостережній раді на затвердження управлінські структури, що містять чітке делегування повноважень та відповідальності на кожному рівні управління банку;
- забезпечує, щоб правління та інші керівники банку вживали ефективних заходів з ідентифікації, визначення, вимірювання, моніторингу та контролю за всіма банківськими фінансовими і нефінансовими ризиками;
- періодично переглядає процедури та системи контролю для забезпечення їх ефективного застосування, здійснює оцінку довгострокової програми розвитку капітальної бази банку;

в) з питань функціонування системи управління ризиками в банку:

- вимагає пояснень від керівників банку, якщо встановлені ліміти ризику перевищують гранично припустимі значення, ініціює проведення перевірок кредитів, наданих членам спостережної ради,

правлінню та іншим пов'язаним особам, та адекватності забезпечення за цими та іншими кредитними операціями;

- отримує інформацію про основні ризики (або основні комбінації ризиків), що можуть суттєво вплинути на діяльність банку;
- оцінює спосіб, у який правління банку організувало процес управління ризиками в банку.

Загалом для первинної перевірки клієнта при розгляді питання про кредитування формується кредитна документація (справа) на паперових носіях, яка повинна містити:

- письмове клопотання (заяву) боржника про надання кредиту;
- бізнес-план, техніко-економічне обґрунтування потреби в кредиті на відповідні цілі;
- контракти та/або договори про купівлю-продаж;
- фінансову звітність (для юридичних осіб), інформацію про доходи (для фізичних осіб) боржника;
- інформацію про надходження коштів на поточні рахунки в банку та в інших банках щонайменше за останні шість повних місяців;
- інформацію, надану боржником та документально підтверджену іншими банками, про:
 - а) заборгованість боржника з визначенням основних умов договору про надання кредиту (сума за договором, строк, залишок заборгованості, вид забезпечення за кредитом тощо);
 - б) наявність задоволеної заборгованості;
 - в) інформацію про стан виконання зобов'язань боржника перед банком за попередніми договорами, кредитну історію;
 - г) інформацію про перевірку цільового використання кредиту;
 - д) підтвердні документи (виписки за балансовими та позабалансовими рахунками, платіжні доручення тощо), що свідчать про надання та погашення кредиту, наявні фінансові зобов'язання, оприбуткування заставленого майна тощо;
 - е) аудиторський висновок про фінансовий стан боржника (за наявності);
 - є) висновок уповноважених фахівців банку щодо оцінки кредитоспроможності боржника;
 - ж) установчі та реєстраційні документи (для юридичних осіб), копії відповідних сторінок паспорта та довідки про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті;
- рішення колегіальних органів банку про можливість надання кредиту або рішення колегіальних органів щодо надання повноважень визначеній особі банку приймати рішення про можливість надання кредитів, унесення змін до діючих умов договору про надання кредиту;
- договір про надання кредиту і додаткові договори до нього;
- договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них, гарантійні листи;
- документи, що підтверджують повноваження особи підписувати договір про надання кредиту, договори застави (іпотеки) та додаткові договори до них від імені контрагента банку;
- копії правовстановлювальних документів на майно (майнові права), що передається в забезпечення;
- документи, які підтверджують ринкову вартість заставленого майна (майнових прав) під час видачі кредиту;
- документи, які свідчать про наявність та якість збереження заставленого майна (акти, довідки, матеріали перевірок);
- документи, що свідчать про обтяження майна та його державну реєстрацію відповідно до вимог законодавства України;
- договори страхування заставленого майна та документи, що підтверджують сплату страхового платежу (за наявності);
- інформацію про вжиті банком заходи для погашення боргу (документи, що засвідчують процедуру повернення або стягнення боргу);
- узагальнену інформацію про кредит з урахуванням даних, передбачених у нижчезазначеній таблиці.

Таким чином, банк має зобов'язання повністю перевіряти фінансовий стан клієнта для усунення ризику неплатоспроможності позичальника та знати його майновий стан на випадок порушення умов щодо сплати чергового платежу та початку процедури примусового стягнення заборгованості.

Описує та встановлює обов'язковим для банків внутрішню структуру кредитування Постанова Правління НБУ від 29 грудня 2014 року «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України», яка була прийнята з метою зменшення ризиків, на які наражаються банки під час своєї діяльності, підвищення ефективності та стабільності діяльності банків, забезпечення захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Відповідно до цієї постанови внутрішні документи банку щодо проведення кредитних операцій, зокрема, мають містити:

- 1) опис цільових ринків банку, кредитних продуктів;

2) основні критерії, яким повинні відповідати клієнти банку для отримання кредитів;

3) порядок та умови оплати за користування кредитом, визначення сукупної вартості кредитів і справедливої вартості кредитних операцій;

4) порядок прийняття рішень про надання кредитів;

Завдяки деталізованим відомостям, які подаються банками на щоденній та щомісячній основі, відповідно до Правил організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України, НБУ здійснює контроль та моніторинг діяльності та правильності ведення обліку та дотримання нормативів діяльності в частині активних операцій, що дає можливість оперативно вживати заходів при порушенні нормативів та притягувати до відповідальності банки-порушники. Згідно з Положенням про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства, яке затверджено постановою Правління НБУ № 346 від 17.08. 2012, НБУ має право вживати наступні заходи впливу у разі здійснення активних банківських операцій з порушеннями або не відповідно до регулятивних актів НБУ. Так, за результатом прийнятого рішення відповідно до Положення НБУ має право застосувати наступні заходи впливу до банку:

– письмова угода як захід впливу може укладатися з банком у разі ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, і в угоді встановлюється обов'язкова для банку програма дії, в тому числі поліпшення якості активів, у тому числі шляхом вкладення коштів у безризикові активи (державні цінні папери з подальшим їх блокуванням на рахунках у цінних паперах банку за безумовною операцією в депозитарії державних цінних паперів Національного банку та депозитні сертифікати Національного банку за умови їх розміщення Національним банком) у розмірі:

50 відсотків від розрахункової загальної суми резервів під негативно класифіковані активи, якщо обсяг негативно класифікованих активів становить 30 відсотків і більше від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку, або наявні збитки за результатами фінансового року;

40 відсотків від розрахункової загальної суми резервів під негативно класифіковані активи, якщо обсяг негативно класифікованих активів становить від 20 до 30 відсотків від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку, або наявні збитки за результатами фінансового року;

30 відсотків від розрахункової загальної суми резервів під негативно класифіковані активи, якщо обсяг негативно класифікованих активів становить від 10 до 20 відсотків від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку, або наявні збитки за результатами фінансового року.

– встановлення підвищених економічних нормативів шляхом підвищення вимог щодо мінімальних значень нормативів капіталу, та/або нормативів кредитного ризику для банку, що здійснює ризикову діяльність, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, у тому числі:

а) рівень негативно класифікованих активів становить 40 і більше відсотків від загальної суми активів, за якими має оцінюватися ризик та формуватися резерв згідно з нормативно-правовими актами Національного банку;

б) загальна сума несформованих резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями становить понад 40 відсотків від загальної розрахункової суми резервів;

в) надмірна величина ризику концентрації [сукупна величина заборгованості банку, що розрахована за алгоритмом нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих пов'язаним особам щодо підприємств однієї галузі (або одного виду економічної діяльності) становить понад 200 відсотків статутного капіталу банку)];

г) здійснення операцій з пов'язаними особами на умовах, що сприятливіші за звичайні. Визначення переліку інсайдерів здійснюється відповідно до нормативно-правового акту Національного банку щодо регулювання діяльності банків;

г) надання кредиту (або здійснення вкладень у боргові цінні папери) у розмірі, що перевищує встановлений норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), без наявності забезпечення кредиту безумовним зобов'язанням або грошовим покриттям.

– підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами застосовується НБУ у разі неподання до НБУ або подання у неналежній формі документів або інформації для перевірки достовірності оцінки фінансового стану (кредитоспроможності) позичальників/контрагентів банку, правильності їх класифікації та достатності резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями та недотримання нормативів кредитного ризику.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Таким чином, до зобов'язань банку належить вимога повністю перевіряти фінансовий стан клієнта для усунення ризику неплатоспроможності позичальника та знати його майновий стан на випадок порушення умов щодо сплати чергового платежу та початку процедури примусового стягнення заборгованості. Наявність цілої професійної команди для проведення аналізу та забезпечення контролю за усіма стадіями є відповідно теж необхідною умовою функціонування банку. Національний банк як регулятор має обов'язок перевіряти належність, виявляти неправильність та ризикованість проведення кредитних операцій банками, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту прав та інтересів інвесторів.

Список літератури

1. Про Національний банк України : закон України № 679-XIV від 20.05.1999 р.
2. Постанова Правління НБУ «Про затвердження «Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» №368 від 28.08. 2001 р.
3. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про організацію внутрішнього контролю в банках України» № 867 від 29 грудня 2014 року.
4. Постанова Правління НБУ «Про затвердження «Положення про застосування Національним банком України заходів впливу за порушення банківського законодавства»№ 346 від 17.08.2012 р.
5. Постанова Правління НБУ «Про схвалення Методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України»№ 38 від 28.03.2007 р.

References

1. *Pro Natsional'nyy bank Ukrayiny* : zakon Ukrayiny # 679-XIV vid 20.05.1999 r. (1999).
2. *Postanova Pravlinnya NBU «Pro zatverdzhennya «Instruktsiyi pro poryadok rehulyuvannya diyal'nosti bankiv v Ukrayini» #368 vid 28.08. 2001 r.* (2001).
3. *Postanova Pravlinnya NBU «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro orhanizatsiyu vnutrishn'oho kontrolyu v bankakh Ukrayiny» # 867 vid 29 hrudnya 2014 roku.* (2014).
4. *Postanova Pravlinnya NBU «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro zastosuvannya Natsional'nym bankom Ukrayiny zakhodiv vplyvu za porushennya bankivs'koho zakonodavstva»# 346 vid 17.08.2012 r.* (2012).
5. *Postanova Pravlinnya NBU «Pro skhvalennya Metodychnykh rekomenlatsiy shchodo vdoskonalennya korporatyvnoho upravlinnya v bankakh Ukrayiny» № 38 vid 28.03.2007 r.*

Стаття надійшла до редакції 02.04.2017 р.